

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.8.1.17>

ПОДЕЈСЦІЕ КОМПЛЕМЕНТАРНЕ В БАДАНИАХ ТЕОРІЇ І ІСТОРИЇ СТОСУНКІВ МІЖНАРОДОВИХ НА ПОЗИОМІ МЕТАПАРАДИГМАТИЧНОМУ

Alla Zheliezko

doktor nauk historycznych,

docent Katedry Studiów Międzynarodowych i Humanistycznych

Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia M.P. Drahomanowa (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-3664-986X

veselka777@ukr.net

Adnotacja. Artykuł uzasadnia znaczenie zastosowania podejścia komplementarnego w poszukiwaniu nowego zestawu narzędzi metodologicznych w badaniach teorii i historii stosunków międzynarodowych. Rozważono integracyjne podejścia do badania teorii i historii poznania w sferze stosunków międzynarodowych, które wymagają nowego teoretycznego zrozumienia i poszukiwania nowoczesnych narzędzi metodologicznych z nauk pokrewnych. Okazało się, że metodologia badań w stosunkach międzynarodowych w różnych kierunkach interakcji między podmiotami stosunków międzynarodowych odnosi się do usystematyzowanych i skodyfikowanych sposobów testowania teorii. Badanie bardzo złożonych i różnych systemów stosunków międzynarodowych w warunkach szczególnie historycznych i ich transformacja wymaga połączenia modeli teoretycznych i metodologicznych istniejących paradygmatów z budową schematu macierzy relacji między podmiotami stosunków międzynarodowych odpowiedniej epoki historycznej.

Słowa kluczowe: komplementarność, jedność metateoretyczna, algorytm analizy stosunków międzynarodowych.

A COMPLEMENTARY APPROACH IN RESEARCH OF THEORY AND HISTORY OF INTERNATIONAL RELATIONS AT THE METAPARADIGMAL LEVEL

Alla Zheliezko

PhD in History,

Associate Professor at the Department of International and Humanities Studies

National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-3664-986X

veselka777@ukr.net

Abstract. The article substantiates the importance of applying a complementary approach in the search for new methodological tools in the study of the theory and history of international relations. Integrative approaches to the study of the theory and history of knowledge in the field of international relations, which require a new theoretical understanding and search for modern methodological tools in related sciences. It is revealed that the methodology of research of the field of international relations in different directions of interaction between the subjects of international relations belongs to the systematized and codified methods of testing the theory. The study of complex and different systems of international relations in specific historical conditions and their transformation requires a combination of theoretical and methodological models of existing paradigms with the construction of a matrix scheme of relationships between the subjects of international relations of the historical epoch.

Key words: complementarity, metatheoretical unity, algorithm for the analysis of international relations.

КОМПЛЕМЕНТАРНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННЯХ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРИЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НА МЕТАПАРАДИГМАЛЬНОМУ РІВНІ

Alla Желєзко

кандидат історичних наук,

доцент кафедри міжнародних та гуманітарних студій

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-3664-986X

veselka777@ukr.net

Анотація. У статті обґрунтовано важливість застосування комplementарного підходу у пошуках нового методологічного інструментарію у дослідженнях теорії та історії міжнародних відносин. Висвітлено інтегративні підходи до вивчення теорії та історії пізнання у сфері міжнародних відносин, що вимагають нового теоретичного осмислення та пошуку сучасних методологічних інструментів із суміжних наук. Виявлено, що методологія дослідження галузі міжнародних відносин у різних напрямках взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин належить до систематизованих та кодифікованих способів тестування теорії. Дослідження надскладних та різних систем міжнародних відносин у конкретно-історичних умовах та їх трансформація потребують поєднання теоретико-методологічних моделей наявних парадигм із побудовою матричної схеми взаємозв'язків між суб'єктами міжнародних відносин відповідної історичної епохи.

Ключові слова: комplementарність, метатеоретична єдність, алгоритм аналізу міжнародних відносин.

Вступ: постановка проблеми. З найдавніших часів існування людства наука намагалась логічно пояснити та зрозуміти історичний поступ міжнародних відносин. Галузь міжнародних відносин є однією з найскладніших об'єктів наукового пізнання, оскільки вимагає відповідних теоретико-методологічних засад і підходів до аналізу та розуміння закономірностей історичного розвитку системності міжнародних відносин на основі міждисциплінарного синтезу методології історичної науки, методів теорії міжнародних відносин, політології, соціології, філософії, міжнародного права та інших суспільних наук, а також методів економічних досліджень (Герасимчук, 2006). Важливою характеристикою міждисциплінарності в широкому розумінні, тобто трансдисциплінарності щодо вивчення теорії та історії розвитку міжнародних відносин, стає інтегративність дисциплін, в основі якої лежить перенесення методів досліджень з однієї дисципліни в іншу. Міждисциплінарні дослідження вимагають застосування синтезу у рамках різних наукових дисциплін, що приводить до отримання нових взаємопов'язаних результатів, тому предметом дослідження є поняття або принцип комплементарності (доповнюваності) як важливий зв'язуючий компонент багатьох методологем з різних галузей знань.

За визначенням С. Кононенка, міжнародні відносини – це своєрідний різновид відносин суспільних, що вимагає окремої методологічної моделі дослідження на метапарадигмальному рівні, яка охоплює системний підхід, що виокремлює історичні системи міжнародних відносин, поєднавши причинно-наслідкові зв'язки між минулим, сучасним та прогнозуванням майбутнього (Кононенко, 2013).

У науковому співтоваристві існує безліч парадигм, які містять сукупність загально визначених теорій, концепцій, моделей, що посідали провідне місце у науці чи суспільстві впродовж певного історичного періоду. У галузі міжнародних відносин парадигма відіграла роль формули в певний проміжок часу відповідно до розуміння історичного розвитку людства. О. Коппель вважає, що «сучасне розуміння історичного розвитку людства та історії міжнародних відносин передбачає поєднання кількох парадигм, які доповнюють одна одну» (Коппель, 2005: 4).

З огляду на той факт, що на сучасному етапі розвитку людства процеси глобалізації, інтеграції, інформатизації, комунікації вимагають нового теоретико-методологічного осмислення та пошуку інтегративних підходів у дослідженні історичного розвитку міжнародних відносин на новому метапарадигмальному рівні, важливо, крім традиційних методологічних інструментів, які використовували у своїх дослідженнях науковці у ХХ – на початку ХХІ ст., доповнювати та розширювати методологію дослідження новим методологічним інструментарієм із суміжних наук. Цими особливостями зумовлена актуальність дослідження.

Вперше в історії дослідження міжнародних відносин значний прорив у методології здійснили науковці із США, Франції, Великої Британії, Німеччини тощо. Зокрема, варто відзначити політологів Г. Моргентгау, тобто засновника школи прагматизму та політичного реалізму (Morgenthau, 1954), і Дж. Розенау – спеціаліста з проблем глобальної політики та міжнародних відносин (Rosenau, 1990), а також Р. Арона – фахівця з політології та соціології міжнародних відносин, що досліджував міжнародні відносини з позиції політичного реалізму (Арон, 2000). С. Хоффман, М. Каплан і А. Рапопорт зробили вирішальний внесок у розроблення «теорії міжнародних систем» (Коппель, Пархомчук, 2010).

У вітчизняній історіографії тривалий час були відсутні комплексні розробки з досліджень теорії та історії міжнародних відносин на основі світових теорій та концепцій. Зазначена проблематика дослідження в українській історіографії пов'язана з ідеологічними стереотипами і догмами радянського періоду, коли суспільствознавчі науки перебували під жорстким контролем тоталітарного режиму й існували в умовах однієї методологічної парадигми (Герасимчук, 2006).

Серед сучасних вітчизняних досліджень з'явилась низка наукових праць із теорії та історії пізнання у сфері міжнародних відносин. Зокрема, В. Ластовський проаналізував історію міжнародних відносин у співвідношенні досліджень теоретичних основ всесвітньої історії, політології, історії дипломатії, теорії міжнародних відносин з іншими науковими напрямками. На його думку, сьогодні ці питання залишаються дискусійними (Ластовський, 2003). М. Кравчук здійснив спробу висвітлити проблему досліджень міжнародних відносин у двох форматах, а саме теоретичному та методологічному. Як вважає автор, теоретичний формат міжнародної взаємодії варто досліджувати у трьох напрямках, а саме локальному, сублокальному і глобальному; методологічний – в історико-політологічному, геополітичному/геоекономічному (Кравчук, 2003). Головною проблемою розв'язання цього питання у контексті глобалізації є відсутність ефективної системи аналітичних методів розвитку, динаміки та змін систем міжнародних відносин.

Особливої уваги заслуговує низка наукових праць фахівців-міжнародників О. Коппель та О. Пархомчук, у яких автори проаналізували теоретичні моделі глобальних політичних процесів, теорію пізнання міжнародних відносин у контексті парадигмальної еволюції науки, розкрили особливості та основні напрями системного підходу в дослідженні історичного розвитку міжнародних відносин, з'ясували і висвітлили вплив глобального розвитку на трансформацію міжнародних систем (Коппель, Пархомчук, 2005, 2010, 2017).

Останнім часом у термінологічному апараті своїх досліджень науковці використовують поняття або принцип комплементарності, що є важливою складовою частиною або властивістю багатьох методологічних комплексів з різних галузей знань, зокрема молекулярної біології, економіки, інституалізації систем, метричного синтезу, місцевого самоврядування, музичного навчання, педагогіки, психології. У галузі міжнародних відносин його почали використовувати як новий вид взаємин національної та міжнародної юрисдикції. Зокрема, за дослідженнями В. Попка, принцип комплементарності важливий у міжнародному кримінальному праві, особливо його вплив на «втління у міжнародно-правові акти та діяльність органів міжнародної юстиції у зв'язку зі зростанням транснаціональної злочинності» (Попко, 2019: 164).

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин можна говорити про достатньо високий рівень розвитку методології окремих галузей міжнародних відносин, зокрема теорії, історії, політології, міжнародного права, соціології, економіки. Однак сьогодні не завершені еволюція методологічного апарату і принципи його реалізації в дослідженнях міжнародних відносин на трьох основних рівнях, а саме загальному (зародження, функціонування міжнародної системи конкретної історичної епохи та трансформація і зміна однієї міжнародної системи іншою), теоретичному (проблемне поле методології та епістемології, спрямоване на вирішення фундаментальних питань певного історичного періоду), практичному (можливість застосувати конкретні методи з принципами методології залежно від задач досліджень). У дослідженнях теорії та історії міжнародних відносин комплементарність досі майже не використовувалась, що суттєво знижує евристичний потенціал методологічних досліджень цієї проблематики.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні важливості застосування комплементарного підходу у пошуках нового методологічного інструментарію в дослідженнях теорії та історії міжнародних відносин на мета-парадигмальному рівні.

Методи дослідження. Задля порівняльного аналізу використано як джерельну базу розроблення вітчизняних та закордонних науковців щодо застосування комплементарності як інтегративної цілісності у галузі міжнародних відносин. Також використано метод моделювання для побудови алгоритму аналізу міжнародних відносин у конкретно-історичну епоху. Застосовуючи системний підхід, у роботі ми задіяли основні методологічні принципи, зокрема принципи комплементарності, поділу, трансформації, ієрархії, історизму, альтернативності.

Основна частина.

Теоретико-методологічне підґрунтя реалізації принципу комплементарності в дослідженнях міжнародних відносин.

Вперше в історії принцип комплементарності був запропонований і застосований у 1927 р. датським фізиком Н. Бором щодо нового визначення фізико-філософських принципів квантової механіки (Бородіна, 2015).

Згодом цей принцип почали застосовувати у різних наукових сферах, зокрема математиці, теології, соціології, економічній теорії, концепціях інституціалізації, педагогіці, психології, міжнародній юрисдикції.

Принцип комплементарності набув більш широкого застосування в концепціях інституціалізації в період розпаду СРСР, у перехідний період від централізовано-планової економіки до ринкової. У науковців, економістів країн постсоціалістичного простору виникла проблема щодо створення ринкових інститутів, які не приживалися або були викривленим масовим явищем. Саме принцип комплементарності допоміг зрозуміти необхідність вивчення взаємозалежності інституційного середовища, з якого формується економічна ринкова система (Бородіна, 2015).

Вперше у міжнародній сфері Дж. Кемпбелл використав дві основні теорії визначення принципу комплементарності в інституційній системі у дослідженні кризових явищ світової господарської системи (Campbell, 2001).

Особливої уваги заслуговують наукові розвідки В.В. Липова (Липов, 2009, 2011). Так, на прикладі інституціональної комплементарності автор розглянув комплементарність як цілісну систему, в якій окремі складові частини підпорядковані цілому, тобто комплементарність – це «не лише доповнення, але й довершення» будь-якої системи (Липов, 2009: 82).

Розглядаючи систему міжнародних відносин як чинник безпеки та стабільності глобального рівня певної історичної епохи, маємо зауважити, що недоліком у попередніх дослідженнях з теорії та історії міжнародних відносин була відсутність інтегративної системи методів дослідження та аналізу динаміки розвитку та змін систем міжнародних відносин. У межах традиційних шкіл базовими методами та підходами, які утворювали систему методологічних принципів дослідження теорії, історії, політології міжнародних відносин, були і є принципи історизму, конкретності, об'єктивності, що не давало змогу спостерігати, моделювати та прогнозувати динаміку розвитку міжнародних відносин. З'ясування природи змін у системі міжнародних відносин відбувається тоді, коли враховуються дослідження науковців з історії, теорії, політології міжнародних відносин різних наукових традицій і шкіл: від класичних, неокласичних, некласичних до посткласичних і постнекласичних, а також порушується спадкоємність пізнавальних традицій, коли на зміну стереотипним парадигмам і вченням приходять постмодернізм з імперативом «реконструкції» і «деконцептуалізації» соціальних наук (Шергін, 2020).

У сфері міжнародних відносин до початку ХХ ст. еволюційний процес у науці відбувався з переважанням диференціальної тенденції, що привело до збільшення кількості наукових дисциплін. Поглиблення диференціації у науковому пізнанні приводить, з одного боку, до більш ретельного і глибокого вивчення окремих явищ і процесів, з іншого боку, до послаблення зв'язків між окремими науковими дисциплінами та зниженням взаєморозуміння між представниками наукових шкіл з різних галузей знань. Саме ця обставина сприяла процесу дивергенції. У другій половині ХХ ст. у сфері наукового пізнання поширюються інтегративні тенденції, політичні дослідження набувають системно-концептуального виміру та міждисциплінарного змісту. До них приєдналися методи дослідження із соціології, соціальної психології, математики і кібернетики, що істотно розширило межі дослідження локальних і світових політичних процесів (Шергін, 2020).

На сайті Центру світових питань "Edge" було визначено головне питання 2017 р.: «Який науковий термін чи поняття має бути відоме ширше?». Френк Вільчек, американський фізик з Массачусетського технологічного

інституту, лауреат Нобелівської премії з фізики 2004 р., автор книги «Основи: десять ключів до реальності», дав відповідь: «Комплементарність (доповнюваність) – це ідея про те, що можуть бути різні способи опису системи, кожен з яких є корисним і внутрішньо несуперечливим, але взаємно вони несумісні. Спочатку вона виникла як дивовижна особливість квантової теорії, але я, слідуючи Нільсу Бору, вважаю, що вона містить мудрість, яка набагато ширше застосовується» (Edge, 2017). На думку лауреата, сила комплементарності розширює розум, адже одночасне прийняття різних точок зору є ключем до розуміння реальності.

Враховуючи незворотній процес глобалізації, вважаємо, що важливо досліджувати міжнародні відносини в широкому розумінні, крізь призму загальноцивілізаційного процесу планетарного єднання різних сфер людської діяльності (взаємодоповнюваності), і саме еволюційний розвиток систем міжнародних відносин важливо досліджувати комплементарно, з урахуванням закономірностей змін однієї історичної епохи іншою, враховуючи не тільки історичні, але й геополітичні, економічні, соціальні особливості та спадкоємність епох.

В Мічиганському університеті провели експеримент щодо вивчення сучасних методів дослідження міжнародних відносин. Було виявлено, що дослідження з цієї галузі висвітлили широкий спектр політичної взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин, а саме державами, міжнародними організаціями та суспільствами, незалежно від того, чи то дослідження з історії, політології або теорії міжнародних відносин. В пріоритеті сучасної методології такі дослідження вимагають системного підходу до вивчення основних світових процесів будь-якої історичної епохи із застосуванням принципу комплементарності. Враховуючи принципи взаємозалежності та взаємодоповнюваності між суб'єктами міжнародних відносин, дослідники виокремили актуальні сучасні напрями, такі як міжнародна політика, екологічна політика, міжнародна етика, глобалізація, а також нові методи дослідження, такі як дворівневий ігровий аналіз, просторовий аналіз та статистичні методи (Sprinz, Wolinsky-Nahmias, 2004).

Методологія цієї галузі належить до систематизованих та кодифікованих способів тестування теорії, де гіпотези піддаються фальсифікації. Наприклад, пропонують цілу низку припущень про властивості акторів (суб'єктів міжнародних відносин) та їх взаємодії між собою. Звідси можуть бути виведені різні гіпотези, які повинні бути або підтверджені, або спростовані емпіричними чи кількісними дослідженнями, або поєднані між собою (Sprinz, Wolinsky-Nahmias, 2004).

Для всебічного висвітлення сутності міжнародних відносин важливо враховувати геопросторову політичну організацію світу відповідного історичного періоду та доцільно застосовувати комплементарний підхід у дослідженнях трьох вимірів міжнародної взаємодії, а саме субрегіонального, регіонального та глобального. Враховуючи глобальну взаємозалежність на різних рівнях міжнародної взаємодії, зазначаємо, що цей принцип найскладніше застосувати у методології дослідження, бо вимагає високого рівня абстрагування та оперування великим обсягом емпіричного матеріалу (Кравчук, 2003).

Отже, з огляду на сучасні світові глобалізаційні процеси спектр застосування комплементарності у різних галузях розширюється. Принцип комплементарності слугує взаємодоповнюючою складовою частиною у дослідженнях не тільки історичного розвитку міжнародних відносин, але й загальних світополітичних процесів і міжнародних взаємодій, а також може бути теоретико-методологічним підґрунтям для створення нових наукових парадигм і концепцій.

Метапарадигмальна модель досліджень систем міжнародних відносин.

Поняття «парадигма» та методологічну концепцію парадигми у науковий обіг запропонував ввести американський філософ та історик Т. Кун (1922–1996 рр.). У своїй відомій праці «Структура наукових революцій» (1962 р.) він зазначив таке: «Під парадигмами я розумію визнані всіма науковими дослідженнями, котрі впродовж певного часу дають науковій спільноті модель постановки проблем та їх вирішень» (Кун, 2001: 17).

Т. Куном вперше в історії науки було запропоновано розглядати як концептуальний модуль науки не окрему теорію, а їх сукупність, тобто метатеоретичну єдність (Шергін, 2020).

Згідно з дослідженнями методологічної концепції Т. Куна, А. Фурман зауважив, що панування будь-якої парадигми на певному історичному етапі Т. Кун називав періодом «нормальної науки», який вирізняється нагромадженням наукових результатів за стандартними зразками та методиками, а зміна парадигм трактувалась як «наукова революція», якій притаманні трансформація наукових досліджень і принциповий перегляд стратегій наукових досліджень (Фурман, 2013).

Донедавна розуміння історичного розвитку людства та міжнародних відносин передбачало поєднання кількох парадигм, які доповнювали одна одну, таких як стабільність, полілінійність, поліциклічність і цивілізаційна унікальність розвитку людства. У цьому контексті О. Коппель виокремила три моделі дослідження історичної світової соціальної динаміки, такі як світосистемна, формаційна та цивілізаційна (Коппель, 2005), хоча на думку дослідниці, сьогодні наявність значної кількості світоглядних концепцій свідчить про те, що розроблення цієї проблематики перебуває у початковій фазі і потребує фундаментальних досліджень з огляду на нові наукові досягнення.

На сучасному етапі теорію та історію міжнародних відносин доцільно розглядати як сукупність (мета-теоретичну єдність) міжнародних явищ, процесів, ситуацій, які взаємопов'язані єдиною системою конкретної історичної епохи. Системний підхід дає змогу науковцям вивчати взаємовідносини не тільки між суб'єктами міжнародних відносин, а саме державами, міжнародними організаціями, транснаціональними корпораціями, але й між соціальними спільнотами, а саме народами, елітами, «групами інтересів» (релігійні об'єднання, суспільно-політичні рухи) та світовими лідерами, чий авторитет є загальноновизнаним,

тобто системами взаємодії людей у конкретно-історичних умовах (Герасіна, 2016). С. Кононенко виділив дві базові теоретичні моделі міжнародних відносин, а саме модель «винятково міждержавних відносин» та модель «світового суспільства», виокремивши конкретно-історичні системи, такі як система «балансу сил», система «біполярності», «постбіполярна» (інтеграційна) система (Кононенко, 2013).

Система міжнародних відносин ХХІ ст. є наслідком тривалої еволюції та послідовного історичного розвитку від Стародавнього світу до сьогодення (Турчин, 2013). Сучасні дослідники міжнародних відносин, зокрема А. Гірман, В. Барановський, І. Коваль, дійшли висновку, що перше десятиліття ХХІ ст. стало «завершальною фазою перехідного періоду в еволюції міжнародної системи – перехідною від системи традиційних міжнародних (міждержавних) відносин до більш складної системи міжнародних відносин у глобальному масштабі» (Гірман, 2020: 35).

З огляду на той факт, що сьогодні міжнародні відносини розглядаються як взаємодоповнююча система міждержавних та недержавних взаємодій у субрегіональному, регіональному та глобальному масштабах, необхідно побудувати місток між різними підходами до дослідження минулого, обґрунтування сучасного та прогнозування/конструювання майбутнього відповідно до взаємодій сучасного масштабу на метапарадигмальному рівні. З точки зору польської дослідниці Еви Доманської, гуманітарні та соціальні науки змагаються з парадигмальною прогалиною і мають проблеми з пропозицією задовільних пояснень, «які пропонують конструктивну критику та зазначають можливі розв'язання подій та явищ, що відбуваються у світі, які все частіше ставлять інтелектуалів у ситуацію дослідницької безпорадності, відсутності відповідних мови та теорії, які могли б ці явища сконцептуалізувати. Наука починає шукати нові цілі та норми, а також певного обґрунтування знання, яке давало би почуття безпеки у світі, в її тлі стоять «світоісторичні» проблеми» (Доманська, 2012: 17).

На нашу думку, саме таким містком повинен стати принцип комплементарності для історично-логічного аналізу, обґрунтування та прогнозування динаміки розвитку й змін систем міжнародних відносин. Саме тому вбачається доцільним використовувати термін «комплементарність» для дослідження історичного розвитку та закономірностей зміни моделей систем міжнародних відносин, таких як система «балансу сил» → система «біполярності» → «постбіполярна» система → сучасна інтеграційна система міжнародних відносин глобального масштабу. У теорії міжнародних відносин виокремлюють чотири типи міжнародних систем, такі як «Вестфальська система» → «Віденська» → «Версальсько-Вашингтонська» → «Ялтинсько-Потсдамська», яка завершилася з розпадом СРСР.

Методи дослідження, що застосовуються в теорії міжнародних відносин, мають узагальнено-логічний характер. Серед них велике значення мають аналітичний, синтетичний методи та метод абстрагування. М. Мальський та М. Мацяк поділили методи на такі групи, як загальні, експлікативні, конструктивні та прогнозні (Мальський, Мацяк, 2007). Кожна група методів об'єднує низку прийомів та способів дослідження міжнародних відносин.

Дослідження історії міжнародних систем зокрема та міжнародних відносин загалом, спираючись на принцип історизму, фактологічно відтворюють усі події, процеси, явища в хронологічній послідовності. Головною проблемою розв'язання цього питання є відсутність системи аналітичних методів розвитку, динаміки та змін систем міжнародних відносин.

Отже, загальна методологія аналізу міжнародних відносин у конкретно-історичну епоху має базуватися на такому алгоритмі:

- визначення єдиної структурно-функціональної системи з її підсистемами міжнародних відносин із використанням методу історичної аналогії;
- івент-аналіз та когнітивне картування політичних та історичних подій, процесів та явищ, які стали рушійною силою формування цієї системи міжнародних відносин;
- контент-аналіз механізмів і закономірностей виникнення та формування правової системи міжнародного правопорядку в конкретно-історичну епоху;
- метод порівняльного аналізу виділення суб'єктів (учасників, акторів) міжнародних взаємовідносин та встановлення їх ієрархічності на міжнародній арені;
- встановлення взаємопов'язаності, взаємообумовленості та взаємозалежності між суб'єктами міжнародної системи у трьох вимірах, а саме глобальному, регіональному, субрегіональному;
- факторний аналіз суб'єктів міжнародних відносин за сферами суспільного життя, зокрема політичною, воєнно-стратегічною, економічною, торговельною, конфесійною, ідеологічною, культурною, науково-технічною;
- побудова геополітичної моделі взаємодії трьох вимірів між суб'єктами міжнародних відносин за принципами реактивності та верифікації з урахуванням їхньої стратегії і тактики поведінки в контексті світових подій конкретної історичної епохи.

Висновки. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано доцільність застосування комплементарності як системоутворюючого компоненту нової метапарадигми в дослідженнях теорії та історії міжнародних відносин. Історичний розвиток міжнародних систем кожної епохи неможливо дослідити окремою теоретико-методологічною моделлю (виключно як історичні чи політичні, економічні або соціальні тощо). У дослідженні доведено, що усталена традиційно-історична парадигма обмежується описом історичної взаємодії між провідними акторами (державами) на міжнародній арені, що не дає змогу відшукати закономірності утворення, функціонування та заміну однієї міжнародної системи іншою в певний історичний період

на глобальному рівні. У регіональному та субрегіональному масштабах варто враховувати та аналізувати дії певних геополітичних детермінант, що мають особливі важелі впливу на конкретний регіон, тому важливо акцентувати увагу на дослідженні структурних підсистем загальної міжнародної системи з огляду на глобальну взаємозалежність різних масштабів міжнародної взаємодії.

Перспектива подальших розвідок пов'язана з потребою окремого детального дослідження набору методологією у галузі міжнародних відносин для побудови ефективного методологічного комплексу та отримання нових взаємопов'язаних результатів у вивченні як міжнародних підсистем, так і міжнародної системи загалом різних історичних епох.

Список використаних джерел:

1. Бородіна О. Принцип комплементарності в міждисциплінарних дослідженнях економіки. *Економіка і прогнозування*. 2015. № 2. С. 47–58.
2. Герасимчук Т. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин. *Український історичний журнал*. 2006. № 5. С. 186–199.
3. Герасіна Л. Історико-політична еволюція міжнародних систем: сутність, закономірність, типи. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 2 (29). С. 80–88.
4. Гірман А. Міжнародні відносини та світова політика: імперативи сучасності. *Регіональні студії*. 2020. № 21. С. 34–39. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2020.21.5>.
5. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле / пер. з польськ. та англ. В. Склокіна ; наук. ред. С. Троян. Київ : Ніка-Центр, 2012. 264 с.
6. Кононенко С. Міжнародні відносини та їх системи. *Політичний менеджмент*. 2013. № 1–2. С. 186–195.
7. Коппель О. Теоретичні моделі дослідження глобальних політичних процесів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2005. Вип. 31–32. С. 4–7.
8. Коппель О., Пархомчук О. Деякі питання гносеології міжнародних відносин в контексті парадигмальної еволюції науки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. Вип. 93 (Ч. II). С. 8–17.
9. Коппель О., Пархомчук О. Виникнення системності в міжнародних відносинах. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2017. Вип. 15. С. 184–191.
10. Кравчук М. Проблеми досліджень міжнародних відносин. *Політичний менеджмент*. 2003. № 3. С. 124–132.
11. Липов В. Визначення моделі інноваційного розвитку України: чинник інституціональної комплементарності. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 5. Т. 1. С. 81–86.
12. Липов В. Методологіческие основы исследования комплементарного взаимодействия рынка и государства. *Теоретическая экономика*. 2011. № 4. С. 75–80.
13. Мальський М., Мацяк М. Теорія міжнародних відносин : підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2007. 461 с.
14. What scientific term or concept ought to be more widely known? *Сайт Центру світових питань Edge*. 2017. URL: <https://www.edge.org/response-detail/27095>.
15. Кун Т. Структура наукових революцій / пер. с англ. И. Налетова ; сост. В. Кузнецов. Москва : АСТ, 2003. 605 с.
16. Ластовський В. Історія міжнародних відносин: теоретичний формат. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. № 2. С. 34–43.
17. Morgenthau H.J. *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. New York : Alfred A. Knopf, 1954. 2nd ed. Ph. XXI, 600, XXV.
18. Попко В. Принцип комплементарності у міжнародному кримінальному праві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. Вип. 82. С. 164–174.
19. Rosenau J.N. *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton University Press, 1990. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv301hg5>.
20. Реймон А. Мир і війна між націями / пер. з фр. В. Шовкун, З. Борисюк, Г. Філіпчук. Київ : Юніверс, 2000. 688 с.
21. Campbell J. The US financial crisis: lessons for theories of institutional complementarity. *Socio-Economic Review*. 2001. № 9. P. 211–234.
22. Sprinz D.F., Wokinsky-Nahmias Y. Models, Numbers and Cases. *Methods for Studying International Relations* / ed. by F. Detlef. Sprinz and Yael Wolinsky-Nahmias. The University of Michigan Press, 2004. 17 p.
23. Фурман А. Парадигма як предмет методологічної рефлексії. *Психологія і суспільство*. 2013. № 3. С. 72–85.
24. Шергін С. Політологія міжнародних відносин : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 256 с.

References:

1. Borodina O. (2015). Pryntsyp komplementarnosti v mizhdystsylinarnykh doslidzhenniakh ekonomiky. [The principle of complementarity in interdisciplinary research in economics]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and forecasting*, 2, 47–58 [in Ukrainian].
2. Herasymchuk T. (2006). Teoretyko-kontseptualni osnovy ta metody doslidzhennia mizhnarodnykh vidnosyn. [Theoretical and conceptual bases and methods of research of international relations]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 186–199 [in Ukrainian].
3. Herasina L. (2016). Istoryko-politychna evoliutsiia mizhnarodnykh system: sutnist, zakonirmnist, typy. [Historical and political evolution of international systems: essence, regularity, types]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho” – Bulletin of the National University “Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine”*, 2 (29), 80–88 [in Ukrainian].

4. Hirman A. (2020). Mizhnarodni vidnosyny ta svitova polityka: imperatyvy suchasnosti. [International relations and world politics: imperatives of modernity]. *Rehionalni studii – Regional studios*, 21, 34–39 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2020.21.5>.
5. Domanska E. (2012) Istorii ta suchasna humanitarystyka: doslidzhennia z teorii znannia pro mynule. [History and modern humanities: research on the theory of knowledge about the past]. (V. Sklokin, trans). V. Sklokin, S. Troian (ed.). K.: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
6. Kononenko S. (2013). Mizhnarodni vidnosyny ta yikh systemy. [International relations and their systems]. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 1–2, 186–195 [in Ukrainian].
7. Koppel O. (2005). Teoretychni modeli doslidzhennia hlobalnykh politychnykh protsesiv. [Theoretical models of research of global political processes]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyn – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. International relations*, 31–32, 4–7 [in Ukrainian].
8. Koppel O., Parkhomchuk O. (2010). Deiaki pytannia hnoseolohii mizhnarodnykh vidnosyn v konteksti paradyhmalnoi evoliutsii nauky. [Some questions of epistemology of international relations in the context of paradigmatic evolution of science]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Current issues of international relations*. 93 (chastyna II), 8–17 [in Ukrainian].
9. Koppel O., Parkhomchuk O. (2017). Vynyknennia systemnosti v mizhnarodnykh vidnosynsynakh. [The emergence of systematics in international relations]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Filos.-politolog. studii. Vypusk 15*, 184–191 [in Ukrainian].
10. Kravchuk M. (2003). Problemy doslidzhen mizhnarodnykh vidnosyn. [Problems of international relations research]. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 3, 124–132 [in Ukrainian].
11. Lypov V. (2009). Vyznachennia modeli innovatsiinoho rozvytku Ukrainy: chynnnyk instytutsionalnoi komplementarnosti. [Defining the model of innovative development of Ukraine: a factor of institutional complementarity]. *Visnyk Khmelnytskoho Natsionalnoho universytetu*. № 5. T. 1, 81–86 [in Ukrainian].
12. Lipov V. (2011). Metodologicheskie osnovy issledovaniya komplementarnogo vzaimodeystviya ryinka i gosudarstva. [Methodological foundations of the study of complementary interaction between the market and the state]. *Teoreticheskaya ekonomika*. № 4, 75–80 [in Russian].
13. Malskyi M., Matsiakh M. (2007). Teoriia mizhnarodnykh vidnosyn: pidruchnyk. [Theory of International Relations: a textbook]. 3-tie vyd., pererob. i dop. K.: Znannia [in Ukrainian].
14. Sait Tsentru svitovykh pytan Edge (2017): What scientific term or concept ought to be more widely known? URL: <https://www.edge.org/response-detail/27095> [in English].
15. Kun T. (2003). Struktura nauchnykh revoliutsiy. [The structure of scientific revolutions]. (I. Naletova, trans) / sost. V. Kuznetsov. M.: AST [in Russian].
16. Lastovskiy V. (2018). Istorii mizhnarodnykh vidnosyn: teoretychnyi format. [History of international relations: theoretical format]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty – International relations: theoretical and practical aspects*, 2, 34–43 [in Ukrainian].
17. Morgenthau Hans J. (1954). *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf. 2nd ed. Pp. XXI, 600, XXV [in English].
18. Popko V. (2019). Prynstyp komplementarnosti u mizhnarodnomu kryminalnomu pravi. [The principle of complementarity in international criminal law]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Current issues of state and law*. 82, 164–174 [in Ukrainian].
19. Rosenau James N. (1990). *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Published by: Princeton University Press [in English]. DOI <https://doi.org/10.2307/j.ctv301hg5>.
20. Reimon Aron. (2008). Myr i viina mizh natsiiamy [Peace and war between nations]. (V. Shovkun, Z. Borysiuk, H. Filipchuk, trans). K.: Iunivers [in Ukrainian].
21. Campbell J. (2001). The US financial crisis: lessons for theories of institutional complementarity. *Socio-Economic Review*, 9, 211–234 [in English].
22. Sprinz D.F., Wokinsky-Nahmias Y. (2004). *Models, Numbers and Cases. Methods for Studying International Relations*. Edited by Detlef F. Sprinz and Yael Wolinsky-Nahmias. The University of Michigan Press [in English].
23. Furman A. (2013). Paradyhma yak predmet metodolohichnoi refleksii. [Paradigm as a subject of methodological reflection]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 3, 72–85 [in Ukrainian].
24. Sherhin S. (2020). Politolohiia mizhnarodnykh vidnosyn: navch. posib. [Political Science of International Relations: textbook way]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].